فصل‌نامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی- فرهنگی، دوره‌ی هشتم، شماره‌ی ۴، بهار ۹۹، صفحات ۲۰۹-۱۸۱

مقاله پژوهشی

ارائه‌ی الگوی علی عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا بر اساس مسوولیت اجتماعی و کیفیت آموزش الکترونیکی

سیما علی‌پور[۱]، عباس ثابت[۲] *، اردلان فیلی[۳]

تاریخ دریافت:۱۳۹۸/۰۶/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۱۷

چکیده

پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ نحوه‌ی گردآوری داده‌ها، جزء تحقیقات توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه‌ی آماری تحقیق، ۴۳۰ نفر از مدرسان مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا در سال ۹۹ است، از این میان ۲۰۳ نفر بر اساس فرمول کوکران به روش تصادفی ساده انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه‌ی مسوولیت اجتماعی کارول (۱۹۹۱)، پرسش‌نامه‌ی کیفیت آموزش الکترونیکی اکبری (۱۳۹۱) و پرسش‌نامه‌ی محقق‌ساخته‌ی عملکرد آموزش عالی در بحران کرونا می‌باشد. روایی پرسش‌نامه به صورت همگرایی و محتوایی و پایایی پرسش‌نامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ تأیید شد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS 25 در بخش استنباطی و از نرم‌افزار LISREL 8.8 برای تحلیل مسیر استفاده شد. شاخص‌های برازش مدل حاکی از برازش بسیار خوب مدل در جامعه‌ی آماری تحقیق هستند. نتایج تحلیل مسیر نشان داد، ابعاد مسوولیت اجتماعی رابطه‌ی مثبت و معناداری با کیفیت آموزش الکترونیکی و عملکرد آموزش عالی دارد. همچنین کیفیت آموزش الکترونیکی به عنوان متغیر میانجی، بین ابعاد مسوولیت اجتماعی و عملکرد آموزش عالی رابطه‌ی مثبتی ایجاد کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد، با توجه به بحران کرونا روابط و مسوولیت‌پذیری اجتماعی یکی از شاخص‌های مهم نیازمند تقویت در سطح جامعه است که می‌تواند منجر به بهبود عملکرد آموزش عالی شود.

واژه‌های کلیدی: بحران کرونا؛ آموزش عالی؛ مسوولیت اجتماعی دانشگاه؛ آموزش الکترونیکی.

[۱] دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی، دانشکده‌ی اقتصاد و مدیریت، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران
s_alipour@semnan.ac.ir
[۲] مربی گروه مدیریت، مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا، شیراز، ایران (نویسنده‌ی مسوول) Dr.sabeT@apadana.ac.ir
[۳] مربی گروه مدیریت، مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا، شیراز، ایران feili@apadana.ac.ir

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

مقدمه و طرح مسأله

آموزش عالی عامل محرک توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی کشورهاست(مهتا و کارلا[1]، ۲۰۰۶). در چند دهه‌ی اخیر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به عنوان یک سازمان نقش مهمی در رشد و توسعه‌ی جوامع ایفا کرده‌اند. فرآیندهای مرتبط با منابع انسانی در دانشگاه‌ها، به دلیل گسترش و توسعه روز افزون تغییرات فناوری در جهان و نیز افزایش سریع تغییرات محیطی و لزوم پاسخ- گویی سریع و مناسب دانشگاه به این تحولات، کاملاً متحول شده است(ابوطالبی،۱۳۹۸: ۱۰۳). در حال حاضر که بحران کرونا، جهان و کشور ایران را درگیر خود کرده، شیوه‌های ارائه‌ی آموزش و سبک‌های مدیریت بر آموزش اهمیت بیش‌تری پیدا کرده است و آموزش عالی به عنوان یک نهاد متأثر از بحران کرونا، توقف‌هایی در رویه‌های قبلی داشته که منجر به پیامدهای جدی برای آن خواهد شد. از این رو ساحت‌های مختلفی از ابعاد و بخش‌های درونی این نهاد نیز درگیر بحران کرونا و موقعیت پساکرونایی خواهند بود(میرزایی،۱۳۹۹: ۲۲۵). لذا آموزش عالی و نهاد علم، مسوولیت خطیری را بر عهده دارد؛ زیرا از یک سو این نهاد نیز همانند هر نهاد دیگر متأثر از شرایط تعلیق است و باید متناسب با آن، اقداماتی انجام دهد و از سوی دیگر نهاد علم و محققان دانشگاهی، پیش‌گامان اصلی جامعه‌ی انسانی در مواجهه با این ویروس برای شناسایی و مهار آن هستند.

در طی همه‌گیری کرونا، استفاده از فناوری‌ها برای اهداف آموزشی، ضرورت دارد(مایلیزار[2] و همکاران، ۲۰۲۰ ؛ کرس[3]، ۲۰۲۰ ؛ وانگ و همکاران[4]، ۲۰۲۰) و شیوع ویروس کرونا الزام توجه به آموزش‌های الکترونیکی را مورد توجه قرار داد و زیرساخت های ارتباطی در دهکده‌ی جهانی و پدیده‌های منحصربه‌فرد را در تاریخ شکل داده است. آن‌چه اجماع نسبی بر سر آن در میان صاحب‌نظران وجود دارد آن است که این بحران دوره‌ی جدیدی از تاریخ را باعث می‌شود که در آن، آدمی بقای خود و احتمالاً، عملکردهای اجتماعی‌اش را به کمک مشارکت علمی بین‌المللی و با تکیه‌ی بیش‌تر بر فضای جدید سایبری از مجرای کنش‌های متقابل غیر حضوری استمرار می- بخشد (میرزایی، ۱۳۹۹: ۱۳۶).

[1] Mehta & Kalra
[2] Mailizar
[3] Kerres
[4] Wang

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

ازآن‌جاکه مدیریت مؤسسات آموزش عالی بدون توجه به عملکرد آن‌ها امکان‌پذیر نیست و بحران کرونا، دانشجویان و مؤسسات آموزش عالی را به ملاقات و ارتباط از طریق ابزارهای دیجیتال مجبور می‌کند، روش‌های دیجیتال و آنلاین اهمیت بیش‌تری پیدا می‌کند(لیواری[1] و همکاران،۲۰۲۰: ۱۰۳) و دانشگاه‌ها با چالش‌هایی از جمله حفظ ایمنی و سلامت دانشجویان، اعضای هیأت علمی و کارکنان، تلاش برای عادی نگه‌داشتن عملیات جاری، ارائه‌ی بعضی دروس به شیوه‌ی آنلاین و به تعویق انداختن تاریخ آغاز بعضی از دوره‌های آموزشی تا ترم بعد مواجه هستند. بنابراین با در نظر گرفتن این نکته که آموزش و پژوهش دو رکن اساسی عملکردهای نظام آموزش عالی به شمار می‌روند(آرش‌پور و طالبی،۱۳۹۲: ۸۸)، مؤسسات آموزش عالی لازم است در جهت بهبود عملکرد خود اقداماتی مناسب با شرایط بحران، انجام دهند. لازم است مؤسسات آموزش عالی برای بهبود عملکرد خود در شرایط بحران کرونا، به نیازها و نگرانی‌های کارکنان، دانشجویان و اساتید توجه کرده و خود را با به‌روزترین ابزارهای فناورانه ارتقا دهند؛ زیرا عبور از این بحران، بدون اجرای درست مسوولیت‌های اجتماعی و تعهد نسبت به حقوق شهروندی سخت است و مسوولیت‌پذیری اجتماعی مراکز آموزش عالی و دانشگاهی برای ایفای نقش خود در توسعه، پیشرفت، رفاه و سلامت اجتماعی مورد توجه خواهد بود. نقش مسوولیت‌های اجتماعی در شرایط بحران، یکی از نکات حائز اهمیت در کنترل وضعیت جامعه در زمان‌های بحرانی و شرایط سخت است(irna). بحران کرونا، فرصت بزرگی را برای مشاغل فراهم کرده تا به سمت واقعی‌تر و اصیل‌تر مسوولیت اجتماعی حرکت و در پرداختن به فوریت‌های جهانی اجتماعی و زیست-محیطی مشارکت کنند(هونگیو و لیود[2]، ۲۰۲۰: ۱۷۷).

مسوولیت اجتماعی مؤسسات آموزش عالی به عنوان دستورالعملی برای فعالیت‌های اخلاقی در طی سال‌های اخیر رشد فزاینده‌ای داشته است(دوون[3]،۲۰۰۵: ۲۱۶). امروزه مفهوم مسوولیت اجتماعی به پاسخ‌گویی اجتماعی تغییر یافته است و در این مفهوم تنها مسأله‌ی اخلاقیات تعیین-کننده‌ی مسوولیت‌های دانشگاه نیست؛ بلکه برخوردی عملی و کاربردی با مسأله شده و توانایی دانشگاه در پاسخ به نیازهای اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. مسؤولیت اجتماعی دانشگاه به

[1] Iivari

[2] Hongwei & Lloyd

[3] Doane

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

این واقعیت اشاره می‌کند که در سیستم آموزش عالی بیش‌تر کشورها یک‌سری فعالیت‌ها و برنامه‌های شغلی و حرفه‌ای به عنوان فعالیت دانش‌گاهی در راستای مسوولیت اجتماعی دانشگاه گسترش پیدا کرده است(صالحی عمران و همکاران،۱۳۹۱: ۴) و آن‌ها نقش کلیدی در توسعه‌ی علمی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه دارند(گوروا[1] و همکاران،۲۰۰۹: ۳۸۶). بنابراین در شرایط بحران کرونا آموزش عالی باید در پی یافتن راهی برای پاسخ‌گویی به مسایل اجتماعی از جمله آموزش الکترونیکی باشد.

مسوولیت اجتماعی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در شرایط بحران کرونا، به دلیل نوپابودن آموزش الکترونیکی در ایران و عدم آشنایی کاربران با ابزارهای آموزش آنلاین، همچنین ضعف اینترنت کشور و نیز کاستی‌های شرکت‌های زیرساختی و نرم‌افزاری مثل اشکالات سرورها، نگرانی‌های ذی‌نفعان آن‌ها را بررسی می‌کند. در شرایط کنونی هر گروه از ذی‌نفعان، نگرانی‌های خاص خود را دارند. برای مثال کارمندان می‌خواهند که شرایط و محیط کاری ایمنی داشته باشند و به سلامتی آن‌ها توجه ویژه‌ای شود. نگرانی‌های دانشجویان نیز به صورت کم و زیاد در ارتباط با آموزش و یادگیری مطالب درسی و تعویق در فارغ‌التحصیلی آن‌ها می‌باشد. اساتید دانشگاه و مؤسسات آموزش عالی نیز درخصوص کیفیت ارائه‌ی مطالب و انتقال صحیح آن‌ها به دانشجویان، خصوصاً در دروس عملی نگرانی‌هایی دارند. لذا در راستای توجه به مسوولیت اجتماعی، با توجه به بحران کرونا، آموزش الکترونیکی در محیط‌های مجازی در حال گسترش روزافزون است و به دلیل نیازهای گسترده و در حال تغییر جامعه، آموزش مستمر به عنوان یک نیاز دائمی در جامعه ضروری است. بنابراین با در نظر گرفتن مزایایی که آموزش الکترونیکی پیش روی نظام آموزش کشور قرار داده است، ایران نیز به به‌کارگیری و توسعه‌ی این نوع آموزش پرداخته است(درویش متولی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۸). آموزش الکترونیکی مجموعه‌فعالیت‌های آموزشی است که با استفاده از ابزارهای الکترونیکی اعم از صوتی، تصویری، رایانه‌ای و شبکه‌ای صورت می‌گیرد- (کوپر[2]، ۲۰۰۴).

در حال حاضر به دلیل بحران کرونا، رشد آموزش الکترونیکی در سبد آموزشی کشور و تغییر الگوی مصرف و استفاده از روش‌های آنلاین، باعث توسعه‌ی بسترها و روش‌های آموزش

[1] Gourova
[2] Cooper

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]
[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

الکترونیکی شد؛ به نحوی که این تجربه‌ی کوتاه تمام سیستم آموزشی دنیا را متحول کرده و میزان و کیفیت آموزش الکترونیکی را افزایش داد(کاظمی،۱۳۹۹). توسعه و بقای آموزش الکترونیکی علاوه بر عوامل زیرساختی و بودجه، به کیفیت برنامه‌ی آموزشی آن‌ها وابسته است(پولوک[1] و همکاران،۲۰۰۱). در جهان و کشور ایران نیز با توجه به شیوع ویروس کرونا، توجه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به کیفیت آموزش‌های ارائه‌شده حائز اهمیت است؛ زیرا گسترش کمی نظام آموزش عالی بدون توجه به کیفیت، پیامدهای نامطلوبی به همراه خواهد داشت(رحیمی و همکاران،۱۳۹۳: ۷۶) و برپایی وبینارهای بی‌کیفیت و غیر اصولی توجه جامعه به آموزش‌های الکترونیکی را در آینده با مشکل مواجه می‌کند(کاظمی، ۱۳۹۹). لذا با بالارفتن انتظار از نظام آموزش عالی و دانشگاه‌ها در قبال جامعه، برنامه‌ریزان آموزشی و سیستم آموزش عالی بسیاری از کشورها فعالیت‌ها و برنامه‌های آموزشی را توسعه داده‌اند؛ زیرا برنامه‌های آموزشی است که نقش تعیین‌کننده و انکارناپذیری در تحقق اهداف و رسالت‌های آموزش عالی از نظر کمی و کیفی دارد. درواقع، برنامه‌های آموزشی به عنوان قلب مراکز دانشگاهی در توفیق یا شکست این مراکز نقش کلیدی دارند(صالحی عمران و همکاران،۱۳۹۱: ۳؛ لاننبرگ و اورنستین[2]، ۲۰۰۴).

استفاده از فناوری‌های جدید در عرصه‌ی برنامه‌ی آموزشی، تغییرات مهمی در ماهیت یادگیری فراگیران به وجود می‌آورد و استفاده‌ی بهینه از ظرفیت‌های این فناوری‌ها به یادگیری‌ها وسعت و غنای خاصی می‌بخشد(صفایی‌موحد و همکاران،۱۳۹۲: ۱۸). از مهم‌ترین مزایای آموزش‌های الکترونیکی امکان ارائه و فراگیری‌های آموزش در هر زمان و مکان دل‌خواه با حذف انواع محدودیت‌ها می‌باشد و به تعامل هم‌زمان افراد کمک می‌کند(کرنجام[3] و همکاران،۲۰۱۷: ۱). گرچه بسیاری از منتقدان چالش‌ها و معایبی مانند هزینه‌ی بالای خرید و توسعه‌ی تکنولوژی لازم، محدودیت در زیرساخت‌های مخابراتی و ارتباطی، عدم تطابق کامل محتوای ارائه‌شده با نیازهای موجود، فقدان مهارت‌های مدیریتی و نظارتی، محدودساختن و صدمه‌زدن به مهارت‌های ارتباطات اجتماعی و ... را برای این شیوه‌ی آموزش برشمرده‌اند(گودرزوند و اسماعیلی،۱۳۹۴: ۳۰). مطالعات در خصوص چالش‌های تهدیدکننده‌ی آموزش مجازی در داخل کشـــور نیز نشـــان می‌دهد که تفکر ســـنتی به تدریس و آموزش در میان اساتید دانشگاه رواج دارد. پژوهش از جایگاه

[1] Pollock
[2] Lanenburg & Ornstein
[3] Karanjam

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]
[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

ضعیفی برخوردار است و دسترسی دانشجویان به اینترنت باکیفت نامناسب است و این امر باعث شـــده است که تکنولوژی مجازی جایگاه ضعیفی در تدریس و یادگیری داشته باشد و اساتید انتظار خاصی از این تکنولوژی‌ها، به جز دریافت مطالب از منابع معتبر ندارند(غلامی و زارعی، ۲۰۱۱). در نهایت آن‌چه می‌دانیم این است که جهان تغییر کرده است؛ مانند سایر رویدادهای جهانی با طرح‌های گسترده، بحران کرونا می‌تواند به طور بالقوه نحوه‌ی دیدن جهان را تغییر دهد. تحولات اقتصادی و اجتماعی ناشی از ویروس همه‌گیر کووید ۱۹، میراث فرهنگی خواهد بود که در خاطرات ما و نسل‌های آینده زنده خواهد ماند(هونگیو و لیود، ۲۰۲۰: ۱۷۷).

باتوجه به این‌که سرمایه‌ی اصلی کشور جوانان و دانشجویان هستند و نظام آموزش عالی هر کشور مسوولیت خطیر تأمین و تربیت نیروی انسانی را بر عهده دارد(آرش‌پور و طالبی،۱۳۹۲: ۸۷)؛ موقعیت و منزلت اجتماعی دانشگاه می‌طلبد که امروز آن‌چه وظیفه دارد را در قبال جامعه به صحنه آورد(میرزایی،۱۳۹۹: ۲۳۵). باید کوشید فعالیت‌های دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در جهت کسب اعتبار و کیفیت قابل قبول و مورد انتظار، جهت‌دهی و هدایت شود(آرش‌پور و طالبی،- ۱۳۹۲: ۸۷). حال این سؤال مطرح می‌شود که آیا توجه به مسوولیت اجتماعی در کیفیت آموزش الکترونیکی مؤثر است؟ آیا کیفیت آموزش الکترونیکی با عملکرد آموزش عالی در بحران کرونا مرتبط است؟

با توجه به مرور مطالعات انجام‌شده، مسوولیت اجتماعی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، توسط پژوهش‌گران مورد بررسی قرار گرفته؛ اما موضوع تأثیر شاخص‌های مسوولیت اجتماعی بر کیفیت آموزش الکترونیکی و عملکرد آموزش عالی در بحران کرونا کم‌تر مورد توجه محققان قرار گرفته است. از این رو، در پژوهش حاضر درصدد هستیم، با هدف غنی‌سازی پیشینه‌ی تحقیق با بررسی تأثیر شاخص‌های مسوولیت اجتماعی بر کیفیت آموزش الکترونیکی و عملکرد آموزش عالی در بحران کرونا به نتایجی علمی در دنیای واقعی دست پیدا کنیم. لذا هدف از پژوهش حاضر ارائه‌ی مدل علی عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا بر اساس مسوولیت اجتماعی و کیفیت آموزش الکترونیکی در مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا می‌باشد.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

پیشینه‌ی پژوهش

کراوفورد[1] و همکاران (۲۰۲۰)، پژوهشی را تحت عنوان «کوید ۱۹: پاسخ‌های آموزش دیجیتال دوره‌ی آموزش عالی در داخل ۲۰ کشور» بر روی ۲۰ کشور انجام دادند. آن‌ها دریافتند که پاسخ ارائه‌دهندگان آموزش عالی از عدم پاسخ‌گویی به استراتژی‌های انزوای اجتماعی در محوطه‌ی دانشگاه و توسعه‌ی مجدد سریع برنامه‌ی درسی برای ارائه‌های کاملاً آنلاین، متنوع است. لذا در بحث خود یک نوع‌شناسی از انواع پاسخ در حال حاضر انجام دادند و چابکی آموزش عالی در آماده‌سازی برای همه‌گیری را ارزیابی کردند. سانتوس[2] و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهش خود تحت عنوان «درک تأثیر مسوولیت اجتماعی بر کیفیت خدمات و رضایت دانشجویان در آموزش عالی» نشان دادند که درک مسوولیت اجتماعی بر کیفیت آموزش عالی تأثیر مثبت و معنادار دارد. الخوری[3] و همکاران (۲۰۱۵)، در پژوهشی تحت عنوان «ابتکارات مسوولیت اجتماعی دانشجویان و تأثیر آن بر عملکرد دانشگاه یک مطالعه‌ی تجربی از لبنان» نشان دادند که اقدامات و مراحل مسوولیت اجتماعی در افزایش عملکرد کلی دانشگاه رابطه‌ی معناداری قوی و مثبت دارد. الزیود و بانی هانی[4] (۲۰۱۵)، در پژوهش خود تحت عنوان «مسوولیت اجتماعی در دانشگاه‌ها: مطالعه‌ای در خاورمیانه» دریافتند که عمل به مسوولیت اجتماعی در دانشگاه‌ها در مواجهه با محیط و چالش‌های سریع در حال تغییر، به آن‌ها کمک خواهد کرد و دانشگاه‌ها می‌توانند به طور مؤثر از مسوولیت اجتماعی دانشگاه برای داشتن عملکردی بهتر استفاده کنند. اسدی (۲۰۰۷)، در پژوهش خود با عنوان «تعیین نقش شبکه‌ی اطلاع‌رسانی و وب در فعالیت‌های آموزشی دانشجویان تحصیلات تکمیلی نتیجه گرفت که استفاده از اینترنت در تسهیل یادگیری، بهبود فعالیت‌های درسی، بهبود کیفیت آموزش و پژوهش، افزایش علاقه به یادگیری و دسترسی سریع به داده‌ها مؤثر بوده است. باربارا و استیورت[5] (۲۰۰۴) در مطالعه‌ی خود تحت عنوان «یادگیری آنلاین یک استراتژی برای مسوولیت اجتماعی در دسترسی به آموزش» چارچوبی برای تفکر در مورد مسوولیت اجتماعی در دسترسی آموزشی ارائه کردند. آن‌ها نشان دادند که یادگیری آنلاین با ارائه‌ی مزایای قابل توجه در

[1] Crawford
[2] Santos
[3] Al Khoury
[4] Alzyoud & Bani-Hani
[5] Barbara & Stewart

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

زمینه‌های دسترسی آموزشی برای جمعیت‌های تحت حمایت، قرارگرفتن در معرض و تجربه با تنوع و ایجاد ارتباطات اجتماعی یک استراتژی مناسب برای مسوولیت اجتماعی ارائه می‌دهد.

مبانی نظری پژوهش

هر نظام یا سازمانی را می‌توان بر مبنای اهداف و رسالتش مورد ارزیابی قرار داد و میزان موفقیت آن را در زمینه‌ی دست‌یابی به اهداف و یا میزان انحراف از اهدافش برای اصلاح و ارتقای سطح عملکرد سنجید(صادقیان سورکی و همکاران،۱۳۹۷: ۲). عملکرد عبارت است از حاصل فعالیت‌های یک فرد از لحاظ اجرای وظایف محوله در مدت زمان معین(ابوطالبی،۱۳۹۸: ۱۰۳) و مجموع رفتارهایی که افراد در ارتباط با شغل، از خود نشان می‌دهند(گریفین و مورهد،۱۳۷۵: ۹۸). عملکرد به عنوان وسیله‌ای برای قضاوت در مورد اثربخشی افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها عمل می‌کند(ابوطالبی،۱۳۹۸: ۱۰۴) و با توجه به این‌که سازمان‌ها مجزا از افراد تشکیل‌دهنده‌ی خود عمل نمی‌کنند، عملکرد آن‌ها متأثر و محصول شیوه‌ی تفکر افرادی است که در آن مشارکت و عضویت دارند. در این دیدگاه، تصور از سازمان، بر این مبنا قرار دارد که سازمان‌ها موجوداتی هستند که به واسطه‌ی افکار تشکیل‌دهنده‌ی آن به فعالیت می‌پردازند(ابوطالبی،۱۳۹۸: ۱۰۴) و تفکیک و تمایز بین واحد سازمان و منابع انسانی تشکیل‌دهنده آن گاهی بسیار مشکل و غیر قابل تشخیص و امری دشوار جلوه می‌نماید؛ به این معنی که افراد به مثابه سازمان و سازمان جلوه‌گاه مجموعه‌ای از افراد می‌باشد(درویش متولی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۹). لذا عملکرد آموزش عالی تصویری است از عملکرد کارکنان و با توجه به این‌که مقاصد دانشگاه و مؤسسات آموزش عالی فراهم‌آوردن شناخت عمیق، جست‌وجوی توسعه‌ی علمی و فراهم‌نمودن زمینه‌ی علمی برای دانش‌آموختگان فرهیخته و تقاضا برای توسعه‌ی همکاری ملی می‌باشد(جونز و تیلور[1]، ۱۹۹۰)، توجه به عملکرد این نهاد و عواملی از جمله توجه به مسوولیت اجتماعی که سبب تقویت عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کنونی می‌شود، پررنگ جلوه می‌نماید.

مسوولیت اجتماعی به تعهدات اجتماعی و مجموعه‌ای از خواسته‌های اجتماعی اطلاق می شود که با اشکال مختلفی برای بهبود وجه شرکت‌ها در جامعه صورت می‌گیرد(فونت[2] و همکاران،۲۰۱۶). درواقع مسوولیت‌پذیری اجتماعی به مباحث اخلاقی درباره‌ی رفتار و تصمیم

[1] Johnes and Taylor
[2] Font

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

گیری شرکت در رابطه با موضوعاتی مانند مدیریت منابع انسانی، سلامتی کار، حمایت محیطی، روابط اجتماعی و روابط با عرضه‌کنندگان و مشتریان می‌پردازد(پهلوان و دارابی،۱۳۹۸: ۸۴). در تعریف مسوولیت اجتماعی مؤسسات، کارول (۲۰۰۰) ادعا می‌کند که مسوولیت اجتماعی به عنوان خط و مشی و تکنیکی ورای اجبارات قانونی آن، به منظور سوددهی برای کل جامعه اشاره دارد؛ در این راستا همه‌ی مؤسسات مسوولیت‌های اقتصادی، قانونی، اخلاقی و بشردوستانه را می‌پذیرند و به سوی پذیرش واقعی با قوانین و احتراز از صدمه‌رساندن به جامعه حرکت می‌کنند(اسنایدر[1] و همکاران،۲۰۰۳). با توجه به این‌که دیدگاه‌های حاضر در ارتباط با مسوولیت اجتماعی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی از مؤلفه‌های اصول معاهده‌ی جهانی سازمان ملل (۲۰۱۰)، رهنمودهای سازمان همکاری اقتصادی و توسعه‌ی اروپا برای شرکت‌های چندملیتی (۲۰۰۸) و کمسیون اتحادیه‌ی اروپا (۲۰۰۱)، که در راستای مسوولیت اجتماعی شرکت‌ها تدوین یافته است، استخراج شده؛ به نظر می‌رسد که مسوولیت اجتماعی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی را می‌توان در۴ حوزه‌ی مسوولیت‌های اقتصادی، قانونی، اخلاقی و بشردوستانه (اجتماعی) متمایز کرد(صالحی عمران و همکاران،۱۳۹۱: ۳).

توجه به مسوولیت اجتماعی، کسب دانش و مهارت و توسعه‌ی شایستگی‌های حرفه‌ای یکی از پیش‌فرض‌های اساسی برای ارائه‌ی واکنش‌های به‌هنگام در مقابل تحولات می‌باشد که استفاده از بسترهای آموزش الکترونیکی[2] این پیش فرض را فراهم می‌سازد تا دانش و مهارت‌های مورد نظر برای واکنش به موقع در مقابل تحولات، با صرف حداقل منابع و زمان برای کارکنان حاصل آید(رمضانی و همکاران،۱۳۹۷: ۱۳۰). آموزش الکترونیکی شیوه‌ای برای طراحی، تدوین، ارائه و ارزشیابی آموزش است که از قابلیت‌ها و امکانات الکترونیکی برای کمک به یادگیری بهره می‌گیرد. آموزش الکترونیکی روش آموزشی است که از زمان پیدایش اینترنت و گسترش فناوری و استفاده از قابلیت‌های آن ایجاد گردیده است و در حقیقت تکامل‌یافته‌ی شیوه‌ی آموزش از راه دور و برطرف‌کننده‌ی نیاز انسان‌های کاوش‌گر و خواهان یادگیری است؛ خصوصاً این‌که این روش وابستگی به زمان و مکان را کم می‌کند(موور و کرسلی[3]،۲۰۱۱) و به دلیل فقدان محدودیت در زمان ارائه‌ی آموزش، قابلیت تکرار مطالب، انعطاف در مکان ارائه،

[1] Snider
[2] Electronic Learning
[3] Moore & Kearsley

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]
[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

انعطاف در تعداد شرکت‌کنندگان، فقدان مسایل تردد و سفر، تعاملی‌بودن آن به صورت چندگانه، به‌هنگام‌بودن، خودگام‌بودن آموزش‌های الکترونیکی و از طرف دیگر به دلیل پیشرفت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات، به نظر می‌رسد اثربخشی بیش‌تری نسبت به آموزش حضوری در شرایط یکسان داشته باشد و در صورت برخورداری از یک نظام و مدل کارآمد و مؤثر از بعد مدیریتی، می‌تواند مثمر ثمر واقع شود(رمضانی و همکاران،۱۳۹۷: ۱۳۰؛ سیمنز[1]،۲۰۱۳: ۱۳۸۵).

روش‌های پایه‌ی به‌کارگیری آموزش الکترونیکی به سه دسته‌ی کلی زیر تقسیم می‌شود:

۱. آموزش مجازی برخط یا سنکرون: در این شیوه به‌کارگیری آموزش مجازی، استاد درس هم‌زمان با ارائه‌ی درس در محیط آموزش مجازی حاضر می‌باشد(رضویه و فیاضی، ۱۳۸۸: ۳).

۲. آموزش مجازی غیر برخط یا آسنکرون: در روش آسنکرون، محتوای درس از راه اینترنت در اختیار همگان قرار دارد و سؤالات دانشجویان از طریق ابزارهای محیط آموزش مجازی در اختیار استاد درس قرار می‌گیرد. استاد درس نیز پاسخ سؤالات را از راه‌های مشابه برای دانش-جویان ارسال می‌کند(فتحی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۴).

۳. آموزش مجازی ترکیبی: این مدل از تمام ابزارها و فناوری‌های لازم به صورت ترکیبی برای آموزش بهینه استفاده می‌کند. این شیوه سعی دارد تا از هر دو نوع روش برخط و غیر برخط به-صورت ترکیبی به منظور ایجاد بهترین تعامل با فراگیران و افزایش کارایی روش‌های آموزش مجازی استفاده نماید(میانس و اولسان[2]،۲۰۰۶: ۲۲۹).

اکنون که در ایران، گسترش دانش‌گاه‌ها از مرحله‌ی کمی به مرحله‌ی کیفی سوق داده شده، بحث آموزش مجازی نیز رفته رفته به یکی از دغدغه‌های دانش‌گاهی و مزیت رقابتی تبدیل شده است و باید به دنبال کیفیت خدمات آموزشی بود(لیم و تانگ[3]،۲۰۰۰: ۴۰). در سال‌های اخیر کاربرد کیفیت آموزشی به تدریج در دانش‌گاه‌ها نیز مورد استقبال قرار گرفته است و یکی از مسایل مورد توجه دست‌اندرکاران و اولیای امور آموزشی، واژه‌ی کیفیت است. بحث کیفیت در مقابل کمیت عنوان شده است و از این جهت با رشد و توسعه‌ی کمی نظام آموزشی، مسأله‌ی کیفیت نیز مطرح می‌شود و امروزه ما در همه‌ی سطوح آموزشی با آن روبه‌رو هستیم(خلیفه و رضوی،۱۳۹۱: ۴۲). کیفیت نظام آموزشی حالت ویژه‌ای از نظام و نتیجه‌ی یک سلسله‌اقدامات و عملیات مشخص

[1] Siemens
[2] Means & Olson
[3] Lim & Tang

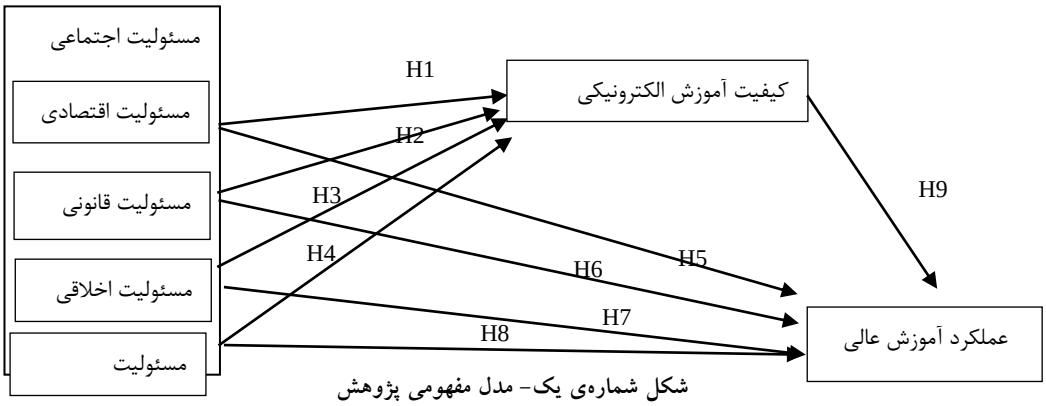
[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]
[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

است که پاسخ‌گوی نیازهای اجتماعی معین در یک نقطه‌ی زمانی و مکانی خاص باشد؛ به این ترتیب کیفیت آموزش مجازی میزان تطابق وضعیت موجود با استانداردهای از قبل تعریف‌شده، رسالت‌ها، اهداف و انتظارات است(نورالسنا و همکاران،۱۳۸۷: ۹۸). همچنین کیفیت برنامه‌های آموزشی به ویژه خدمات آموزشی و به تبع آن رضایت یادگیرندگان در آموزش مجازی عنصر مهمی در خصوص ترک تحصیل یادگیرندگان و یا ماندگاری آنان در سیستم آموزشی است(سعد محمدی و همکاران،۱۳۹۳: ۳۳؛ غلامی و زارعی،۲۰۱۱؛ کائو[1]، ۲۰۰۵).

با مطالعه‌ی ادبیات و پیشینه‌ی پژوهشی، به نظر می‌رسد که عملکرد آموزش عالی در شرایط بحرانی و غیر عادی مانند شرایط بحران کرونا، به دلیل کم‌شدن نظارت‌های بیرونی نیازمند نظارت‌های درونی و مسوولیت اجتماعی است تا تضمینی بر کیفیت خدمات ارائه‌شده باشد.

مدل تجربی پژوهش

هر تحقیق علمی بر پایه‌ی یک چارچوب نظری استوار است که متغیرهای مورد نظر و روابط میان آن‌ها را مشخص می‌کند. در تحقیق حاضر با توجه به پیشینه‌ی پژوهش مدل مفهومی تحقیق شکل گرفت. متغیرهای مدل مذکور به سه دسته‌ی ملاک، واسطه‌ای و پیش‌بین تقسیم می‌شوند. متغیر ملاک در این تحقیق، عملکرد آموزش عالی، متغییر واسطه‌ای کیفیت آموزش الکترونیکی و در نهایت متغیر پیش‌بین این پژوهش مسوولیت اجتماعی می‌باشد که خود شامل چهار بعد مسوولیت اقتصادی، قانونی، اخلاقی و بشردوستانه است. از تلفیق نظریه‌ها و مدل‌های ذکرشده و استفاده از برخی روابط موجود بین آن‌ها، مدل و فرضیه‌های این تحقیق به صورت زیر شکل گرفته است.

شکل شماره‌ی یک- مدل مفهومی پژوهش

[1] Cao

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

فرضیه‌های پژوهش

با توجه به الگوی مفهومی تحقیق، فرضیه‌ی اصلی پژوهش حاضر، ایفای نقش کیفیت آموزش الکترونیکی به عنوان متغیر میانجی در رابطه‌ی بین ابعاد مسوولیت اجتماعی و عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کروناست. به منظور بررسی این فرضیه، فرضیه‌های فرعی زیر مطرح گردید.

فرضیه‌ی اول: بعد اقتصادی مسوولیت اجتماعی با کیفیت آموزش الکترونیکی رابطه‌ی معناداری دارد.

فرضیه‌ی دوم: بعد قانونی مسوولیت اجتماعی با کیفیت آموزش الکترونیکی رابطه‌ی معناداری دارد.

فرضیه‌ی سوم: بعد اخلاقی مسوولیت اجتماعی با کیفیت آموزش الکترونیکی رابطه‌ی معناداری دارد.

فرضیه‌ی چهارم: بعد بشردوستانه مسوولیت اجتماعی با کیفیت آموزش الکترونیکی رابطه‌ی معناداری دارد.

فرضیه‌ی پنجم: بعد اقتصادی مسوولیت اجتماعی با عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا رابطه‌ی معناداری دارد.

فرضیه‌ی ششم: بعد قانونی مسوولیت اجتماعی با عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا رابطه‌ی معناداری دارد.

فرضیه‌ی هفتم: بعد اخلاقی مسوولیت اجتماعی با عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا رابطه‌ی معناداری دارد.

فرضیه‌ی هشتم: بعد بشردوستانه مسوولیت اجتماعی با عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا رابطه‌ی معناداری دارد.

فرضیه‌ی نهم: کیفیت آموزش الکترونیکی با عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا رابطه‌ی معناداری دارد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر مطالعه‌ی توصیفی از نوع تحلیل مسیر است. در مدل مفهومی پژوهش مسوولیت اجتماعی به عنوان متغیر پیش‌بین، عملکرد آموزش عالی به عنوان متغیر ملاک و کیفیت آموزش الکترونیکی به عنوان متغیر واسطه‌ای در نظر گرفته شده است. به‌منظور تجزیه و تحلیل

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

آماری داده‌های پژوهش، از نرم‌افزارSPSS نسخه ۲۵ استفاده شد. در مرحله‌ی بعد برای ارزیابی روابط علّی بین متغیرهای مطالعه‌شده از نرم‌افزار LISREL نسخه‌ی ۸/۸ استفاده شده است.

این مطالعه در مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا به اجرا درآمد. جامعه‌ی آماری مطالعه، ۴۳۰ نفر از مدرسان مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا در سال ۱۳۹۹ است. بر اساس فرمول کوکران، تعداد ۲۰۳ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند.

$$n = \frac{NZ^2p \cdot q}{(N-1)d^2 + z^2pq} = \frac{۴۳۰ \times ۳/۸۴ \times ۰/۵ \times ۰/۵}{(۴۳۰ - ۱)۰/۰۰۲۵ + ۳/۸۴ \times ۰/۵ \times ۰/۵} = ۲۰۳$$

نتایج جمعیت‌شناختی تحقیق در جدول (۱) نمایش داده شده است.

جدول شماره‌ی یک- ویژگی های جمعیت شناختی پاسخ دهندگان

شرح		فراوانی	درصد
جنسیت	زن	۹۷	۴۷/۸
	مرد	۱۰۶	۵۲/۲
مرتبه‌ی علمی	مربی	۷۹	۳۸/۹
	استادیار	۵۸	۲۸/۵۶
	دانشیار	۴۵	۲۲/۲
	استاد	۲۱	۱۰/۳۴
سابقه‌ی تدریس	کم‌تر از ۵ سال	۴۳	۲۱/۲
	۱۰-۵ سال	۵۴	۲۶/۶
	۱۵-۱۱ سال	۶۸	۳۳/۵
	۱۶- ۲۰ سال	۲۵	۱۲/۳
	بیش‌تر از ۲۰ سال	۱۳	۶/۴
جمع		۲۰۳	۱۰۰

از منظر مشخصات دموگرافیک نمونه‌ی آماری نشان می‌دهد ۵۲/۲ ٪ از پاسخ‌دهندگان مرد و ۴۷/۸ ٪ از آن‌ها زن بوده‌اند. از نظر مرتبه‌ی علمی بیش‌ترین پاسخ‌دهندگان مربوط به گروه مربیان (۳۸/۹ ٪) بوده است. از نظر سابقه‌ی تدریس بیش‌تر پاسخ‌دهندگان سابقه‌ی تدریسی بین ۱۱ تا ۱۵ سال (۳۳/۵ ٪) داشته‌اند.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

از پرسش‌نامه به عنوان ابزار جمع‌آوری اطلاعات در تحقیقات پیمایشی استفاده شد. به دلیل بحران کرونا پرسش‌نامه به صورت آنلاین در میان مدرسان مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا توزیع شد. برای سنجش متغیرهای پژوهش از ابزارهای زیر استفاده به عمل آمد:

پرسش‌نامه‌ی عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا: با مطالعه‌ی منابع مرتبط، طرح اولیه‌ی پرسش‌نامه‌ی محقق‌ساخته در طیف لیکرت پنج درجه‌ای (کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) با همکاری و دقت نظر خبرگان با ۱۵ گویه تهیه و تنظیم گردید و اعتبار محتوایی پرسش‌نامه توسط اساتید دانش‌گاهی مورد تأیید قرار گرفت. جهت اطمینان از پایایی پرسش‌نامه، قبل از توزیع، پرسش‌نامه به صورت آزمایشی در اختیار ۳۰ نفر از مدرسان مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا قرار گرفت و پایایی پرسش‌نامه ۰/۷۸ به دست آمد.

پرسش‌نامه مسوولیت اجتماعی: این پرسش‌نامه توسط کارول (۱۹۹۱) با ۲۰ گویه در طیف لیکرت پنج درجه‌ای (کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) طراحی شده است و دارای چهار بعد مسوولیت اقتصادی(۵ گویه)، مسوولیت قانونی(۵ گویه)، مسوولیت اخلاقی(۵ گویه) و مسوولیت بشردوستانه(۵ گویه) می‌باشد. بازی (۱۳۹۴) در پژوهش خود نشان داد که این ابزار از اعتبار لازم برای سنجش مسوولیت اجتماعی برخوردار است. این پژوهش‌گر آلفای کرونباخ کل پرسش‌نامه‌ی مسوولیت اجتماعی را ۰/۸ به‌دست آورد و برای مؤلفه‌های مسوولیت اقتصادی، مسوولیت قانونی، مسوولیت اخلاقی و مسوولیت بشردوستانه به ترتیب ۰/۷۸، ۰/۸۹/۸۶، ۰/۰ و۰/۹۱ گزارش کرده است.

پرسش‌نامه‌ی کیفیت آموزش الکترونیکی: این پرسش‌نامه توسط اکبری (۱۳۹۱) با ۶۰ گویه در طیف لیکرت پنج درجه‌ای طراحی شده است؛ در پژوهش حاضر این پرسش‌نامه با همکاری اساتید بومی‌سازی شد و مورد استفاده قرار گرفت. اکبری (۱۳۹۱) در پژوهش خود نشان داد که این ابزار از اعتبار لازم برای سنجش کیفیت آموزش الکترونیکی برخوردار است. این پژوهش‌گر آلفای کرونباخ کل پرسش‌نامه‌ی کیفیت آموزش الکترونیکی را ۰/۷۶ به‌دست آورد.

در پژوهش حاضر به منظور سنجش قابلیت اعتماد یا همان پایایی پرسش‌نامه‌ها، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و پایایی کل پرسش‌نامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۹۴ برآورد گردید. همچنین برای آن‌که اطمینان یابیم سؤالات پرسش‌نامه، مفهوم مورد نظر را به پاسخ-دهنده القا می‌کند، پرسش‌نامه در اختیار اساتید و خبرگان قرار داده شد و به منظور دست‌یابی به اعتبار همگرا و میزان همبستگی، آزمون‌های پایایی مرکب و میانگین واریانس اقتباس‌شده ارزیابی شد. پایایی مرکب بالاتر از ۰/۷ همراه با میانگین واریانس حداقل ۰/۵ دو شرط لازم برای اعتبار

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

همگرا و همبستگی یک سازه هستند(فورنل و لاکر[1]، ۱۹۸۱: ۳۸۶). در جدول (۲)، ضریب آلفای کرونباخ که نمایان‌گر پایایی پرسش‌نامه می‌باشد پایایی ترکیبی و میانگین واریانس تبیین‌شده، برای هر پرسش‌نامه گزارش شده است.

جدول شماره‌ی دو- شاخص‌های روایی و پایایی

متغیر		میانگین واریانس تبیین شده	پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	
مسوولیت	مسوولیت اقتصادی	۰/۵۷۸	۰/۵۷۸	۰/۸۳	۰/۷۸
	مسوولیت قانونی	۰/۶۶۱	۰/۶۶۱	۰/۷۴	
	مسوولیت اخلاقی	۰/۵۴۲	۰/۵۴۲	۰/۷۶	
	مسوولیت بشردوستانه	۰/۵۲	۰/۵۲	۰/۷۱	
کیفیت آموزش الکترونیکی		۰/۶۰۱	۰/۸۰۱	۰/۷۸	
عملکرد آموزش عالی		۰/۶۶۹	۰/۸۴۸	۰/۷۶	
کل پرسش‌نامه				۰/۷۹۴	

یافته‌های پژوهش

قبل از آزمون فرضیه‌ها و برازش مدل پژوهش آزمون نرمال‌بودن توزیع داده‌ها انجام می‌گیرد. آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، روش ساده‌ای جهت تعیین توزیع‌های آماری منتخب است. بنابراین این آزمون، روش دیگری برای همسانی یک توزیع فراوانی نظری برای اطلاعات تجربی است. آزمون فرض مربوط به این آزمون در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول شماره‌ی سه- آزمون کولموگروف_اسمیرنوف

متغیر		آماره کولموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری
مسوولیت اجتماعی	مسوولیت اقتصادی	۰/۸۰۵	۰/۱۷۲
	مسوولیت قانونی	۰/۸۱۱	۰/۱۶۸
	مسوولیت اخلاقی	۰/۸۴۳	۰/۱۵۳
	مسوولیت بشردوستانه	۱/۰۳	۰/۰۸۵
کیفیت آموزش الکترونیکی		۱/۱۸	۰/۰۶۴
عملکرد آموزش عالی		۱/۴۸	۰/۰۳۶

[1] Fornell & Larcker

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

با توجه به نتایج جدول (۳) و در نظر گرفتن سطح معناداری به‌دست‌آمده برای هر یک از متغیرهای پژوهش، به علت آن‌که مقادیر حاصل بزرگ‌تر از ۰/۰۵ به دست آمده‌اند می‌توان ادعای نرمال‌بودن داده‌های حاصل از پرسش‌نامه را در سطح اطمینان ۹۵ درصد پذیرفت. از آن‌جایی که پایه و اساس مطالعات تحلیل مسیر، همبستگی بین متغیرها می‌باشد، ابتدا ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش محاسبه گردید و در جدول(۴) ارائه شد.

جدول شماره‌ی چهار- ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

ردیف	متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
	مسوولیت اقتصادی	۱						
	مسوولیت قانونی	۰/۴۲۶**	۱					
	مسوولیت اخلاقی	۰/۲۵۵**	۰/۱۳۹*	۱				
	مسوولیت بشردوستانه	۰/۴۹۹**	۰/۴۴۵**	۰/۴۲۳**	۱			
	مسوولیت اجتماعی	۰/۷۰۱**	۰/۸۶۵**	۰/۸۰۳**	۰/۸۷۹**	۱		
	کیفیت آموزش الکترونیکی	۰/۴۳۱**	۰/۳۸۲**	۰/۴۴۵**	۰/۳۶۷**	۰/۴۲۱**	۱	
	عملکرد آموزش عالی	۰/۱۵۱*	۰/۲۷۶**	۰/۳۳۲**	۰/۳۷۳**	۰/۴۶۳**	۰/۷۱۱**	۱
					P*<.05	P**<.01		

بر اساس اطلاعات جدول (۴)، میزان همبستگی متغیرهای پیش‌بین پژوهش یعنی متغیر مسوولیت بشردوستانه (۰/۳۷۳)، مسوولیت اخلاقی (۰/۳۳۲) و مسوولیت قانونی (۰/۲۷۶) با متغیر ملاک پژوهش از نظر آماری در سطح ۰/۰۱ معنادار می‌باشد. همچنین متغیر مسوولیت اقتصادی (۰/۱۵۱) با متغیر ملاک پژوهش از نظر آماری در سطح ۰/۰۵ معنادار می‌باشد. در نهایت مسوولیت اجتماعی (۰/۴۶۳) با متغیر ملاک پژوهش از نظر آماری در سطح ۰/۰۱ معنادار می‌باشد. کیفیت آموزش الکترونیکی (۰/۷۱۱) به عنوان متغیر واسطه‌ای با متغیر ملاک پژوهش از نظر آماری در سطح ۰/۰۱ معنادار می‌باشد. ازآن‌جایی که در این پژوهش هدف اولیه، ارائه‌ی مدل ساختاری با استفاده از روش تحلیل مسیر می‌باشد، لازم است به بررسی نقش واسطه‌ای و پیش‌بینی‌کننده‌ی

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

متغیرها یعنی برآورد رابطه‌ی مستقیم، رابطه‌ی غیر مستقیم و رابطه‌ی کل پرداخته شود. جدول (۵) رابطه‌ی مستقیم، غیر مستقیم، کل و مقدار t مربوط به متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول شماره‌ی پنج- رابطه‌ی مستقیم، غیر مستقیم، کل و مقدار t

روابط	رابطه‌ی مستقیم	رابطه‌ی غیر مستقیم	رابطه‌ی کل	T-Value
عملکرد آموزش عالی				
مسوولیت اقتصادی	۰/۲۱*	۰/۰۹**	۰/۳۰	۲/۳۲
مسوولیت قانونی	۰/۳۴**	۰/۱۰**	۰/۴۴	۵/۳۶
مسوولیت اخلاقی	۰/۳۳**	۰/۱۱**	۰/۴۴	۵/۲۱
مسوولیت بشردوستانه	۰/۳۶**	۰/۱۴**	۰/۵۰	۵/۴۶
کیفیت آموزش الکترونیکی	۰/۷۱**	–	۰/۷۱	۱۰/۴۳
بر روی کیفیت آموزش الکترونیکی				
مسوولیت اقتصادی	۰/۱۸*	–	۰/۱۸	۲/۱۲
مسوولیت قانونی	۰/۲۹**	–	۰/۲۹	۲/۶۸
مسوولیت اخلاقی	۰/۳۱**	–	۰/۳۱	۵/۰۱
مسوولیت بشردوستانه	۰/۳۸**	–	۰/۳۸	۵/۶۸
			P*<.05	P**<.01

با توجه به جدول (۵) متغیر مسوولیت اقتصادی (P<۰/ ۰۵ وT=۲/۳۲وB=۰/۲۱)، رابطه‌ی مستقیم و معنادار با عملکرد آموزش عالی دارد، مؤلفه‌ی مسوولیت اقتصادی از طریق متغیر کیفیت آموزش الکترونیکی با عملکرد آموزش عالی رابطه‌ی غیر مستقیم (۰/۰۹) دارد. متغیر مسوولیت اقتصادی (P<۰/۰۵ وT=۲/۱۲وB=۰/۱۸)، رابطه‌ی مستقیم و معنادار با کیفیت آموزش الکترونیکی دارد.

متغیر مسوولیت قانونی (P<۰/۰۱وT=۵/۳۶وB=۰/۳۴)، رابطه‌ی مستقیم و معنادار با عملکرد آموزش عالی دارد، مؤلفه‌ی مسوولیت قانونی از طریق متغیر کیفیت آموزش الکترونیکی با عملکرد آموزش عالی رابطه‌ی غیرمستقیم (۰/۱۰) دارد. متغیر مسوولیت قانونی (P<۰/۰۱وT=۲/۶۸وB=۰/۲۹)، رابطه‌ی مستقیم و معنادار با کیفیت آموزش الکترونیکی دارد.

متغیر مسوولیت اخلاقی (P<۰/۰۱وT=۵/۲۱وB=۰/۳۳)، رابطه‌ی مستقیم و معنادار با عملکرد آموزش عالی دارد، مؤلفه‌ی مسوولیت اخلاقی از طریق متغیر کیفیت آموزش الکترونیکی با عملکرد

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

آموزش عالی رابطه‌ی غیرمستقیم (۰/۱۱) دارد. متغیر مسوولیت اخلاقی (P<۰/۰۱و T=۵/۰۱و B=۰/۳۱)، رابطه‌ی مستقیم و معنادار با کیفیت آموزش الکترونیکی دارد.

متغیر مسوولیت بشردوستانه (P<۰/۰۱و T=۵/۴۶و B=۰/۳۶)، رابطه‌ی مستقیم و معنادار با عملکرد آموزش عالی دارد، مؤلفه‌ی مسوولیت بشردوستانه از طریق متغیر کیفیت آموزش الکترونیکی با عملکرد آموزش عالی رابطه‌ی غیرمستقیم (۰/۱۴) دارد. متغیر مسوولیت بشردوستانه (P<۰/۰۱و T=۵/۶۸و B=۰/۳۸)، رابطه‌ی مستقیم و معنادار با کیفیت آموزش الکترونیکی دارد. متغیر کیفیت آموزش الکترونیکی با (P<۰/۰۱و T=۱۰/۴۳و B=۰/۷۱)، رابطه‌ی مستقیم و معنادار با عملکرد آموزش عالی دارد.

در مطالعه‌ی حاضر، برای سنجش برازش مدل، از نه شاخص استفاده شد که عبارتند از: GFI[1] ، AGFI[2] ، SRMR[3] ، CFI[4] ، NFI[5] ، NNFI[6] ، RMSEA[7] ، PNFI[8] ، X^2/df[9] که در جدول (۶)، مقادیر شاخص‌های نیکویی برازش و حد قابل پذیرش هر یک از شاخص‌های برازش بر اساس شاخص‌های ارائه‌شده توسط کلاین[10] (۲۰۱۵) گزارش شده‌اند.

جدول شماره‌ی شش- شاخص‌های نیکویی برازش مدل

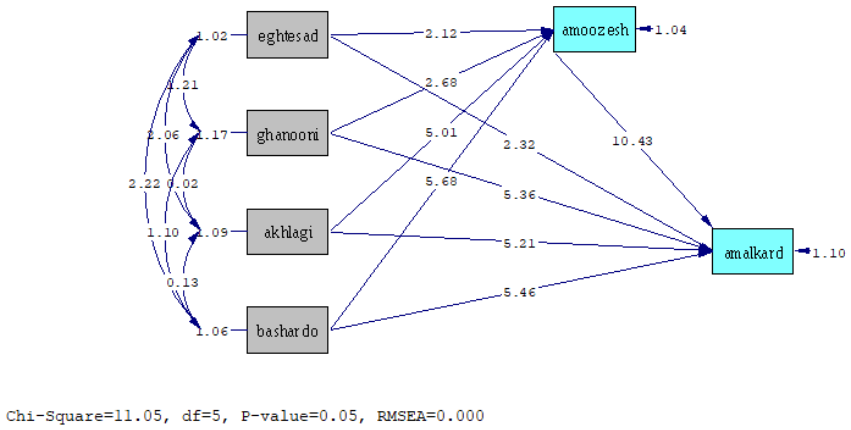
شاخص‌های برازش مطلق	ارزش	مقدار قابل قبول
GFI	۰/۹۶	حداقل ۰/۹
AGFI	۰/۹۳	حداقل ۰/۹
SRMR	۰/۰۳	کم‌تر از۰/۰۵
X^2/df	۲/۲۱	کمتر از ۳
شاخص‌های برازش تطبیقی		
CFI	۰/۹۲	حداقل۰/۹

[1] Goodness of Fit Index
[2] Adjusted Goodness of Fit Index
[3] Standardized Root Meansquar Residual
[4] Comparative Fit Index
[5] Normed Fit Index
[6] Non Normed Fit Index
[7] Root Mean Square Error Approximation
[8] Parsimonious Normed Fit Index
[9] Chi-Square relative to its degree of freedom
[10] Kline

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]
[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

NFI	۰/۹۱	حداقل ۰/۹
NNFI	۰/۹۲	حداقل ۰/۹
شاخص‌های برازش تعدیل‌یافته		
RMSEA	۰/۰۸	کمتر از ۰/۰۹
PNFI	۰/۹۷	حداقل ۰/۶

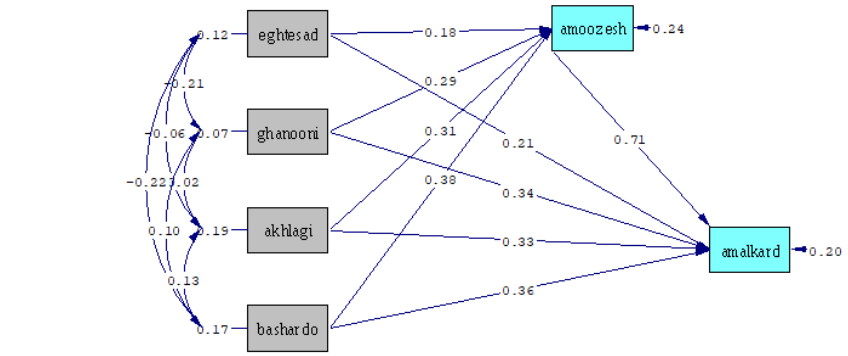
با توجه به جدول (۶) شاخص‌های نیکویی برازش در حد مطلوبی قرار دارند. این شاخص‌ها حاکی از برازش بسیار خوب مدل در جامعه‌ی آماری تحقیق هستند. در شکل‌های شماره‌ی (۲) و شماره‌ی (۳)، مسیر مدل برازش‌شده همراه با پارامترهای بر آوردشده (مقادیر استاندارد و معناداری) ارائه شده است.

شکل شماره‌ی دو- مدل معادلات ساختاری در حالت معناداری ضرایب (t-value)

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

Chi-Square=11.05, df=5, P-value=0.05, RMSEA=0.000

شکل شماره‌ی سه- مدل معادلات ساختاری در حالت تخمین استاندارد ضرایب مسیر

خلاصه و نتیجه‌گیری

در این پژوهش رابطه‌ی متغیرهای مسوولیت اجتماعی با عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا و نقش واسطه‌ای کیفیت آموزش الکترونیکی در رابطه‌ی بین مسوولیت اجتماعی با عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا در مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به تأیید همه‌ی فرضیه‌های موجود، مدل مفهومی حاضر، مدل مناسبی برای پیش- بینی متغیرهای مسوولیت اجتماعی در رابطه با عملکرد آموزش عالی است. نتایج پژوهش حاضر بیان‌گر وجود رابطه‌ی مثبت و معنادار متغیرهای مسوولیت اقتصادی، قانونی، اخلاقی و بشردوستانه بر کیفیت آموزش الکترونیکی و عملکرد آموزش عالی در مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا است. لذا با گسترش کووید ۱۹، لازم است که مؤسسات آموزش عالی با انعطاف‌پذیری بیش‌تر و دادن پاسخ‌های سریع و هماهنگ، نیازهای آموزشی را برطرف سازند و در راستای توجه به مسوولیت اجتماعی برای عملکرد بهتر، به کیفیت آموزش‌های الکترونیکی توجه داشته باشند.

نتایج پژوهش درباره‌ی اثر مستقیم و مثبت مؤلفه‌های مسوولیت اقتصادی، قانونی، اخلاقی و بشردوستانه بر کیفیت آموزش الکترونیکی تأیید شد؛ این نتایج با یافته‌های کاظمی (۱۳۹۹)، سراجی (۱۳۹۰)، صالحی عمران و همکاران (۱۳۹۱) و سانتوس و همکاران (۲۰۲۰) هم‌سو است.

در شرایط بحران کرونا، عمل به مسوولیت اجتماعی در بین سازمان‌ها به دلیل نبود نگاه مالی، فرهنگ احترام به جامعه و مسوولیت‌پذیری، پررنگ‌تر شده است. در شرایط کنونی توجه به

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

مسوولیت اجتماعی علاوه بر متنفع‌شدن افراد و کسب و کارهای آسیب‌دیده باعث ارتقای نگاه سیستمی و علمی شده و قطعاً تأثیرات این رشد به تمام اجزای جامعه سرایت می‌کند(کاظمی،-۱۳۹۹). همچنین در نظام آموزشی کشور می‌توان بحران کرونا را به منزله‌ی تلنگری برای سیستم آموزشی دانست تا آموزش‌های الکترونیکی را جدی بگیرد و هرچه سریع‌تر زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری آن را توسعه دهد. عمل به مسوولیت اجتماعی در دانش‌گاه و توسعه‌ی زیرساخت‌های محدود آموزش الکترونیکی، به آموزش الکترونیکی بهتر کمک مکند و کیفیت برنامه‌های آموزش الکترونیکی را افزایش خواهد داد. اما یکی از موضوعات دیگری که در بحث آموزش الکترونیکی دانش‌جویان مطرح است بحث هزینه‌های اینترنت و عدم دسترسی به دکل‌های مخابراتی برای اتصال به اینترنت در نقاط دورافتاده و محروم است. لذا توجه به مسوولیت اجتماعی، دانش‌گاه را به این مهم ملزم می‌سازد که تلاشی در جهت بهبود زیرساخت‌های لازم و درخواست به مسوولین برای توجه به مناطق محروم، انجام دهد.

نتایج پژوهش در ارتباط با اثر مستقیم و مثبت کیفیت آموزش مجازی بر عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا تأیید شد؛ این نتایج با یافته‌های آرش‌پور و طالبی (۱۳۹۲)، میرزایی (۱۳۹۹)، یارون[1] (۲۰۱۷) و کراوفورد و همکاران (۲۰۲۰) هم‌سو است.

با شیوع ویروس کرونا در سراسر جهان و بسته‌شدن اجباری دانش‌گاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، بسیاری از مؤسسات، یادگیری و تدریس خود را به‌صورت آنلاین انجام می‌دهند(کراوفورد و همکاران،۲۰۲۰). تأثیرات فعلی بحران بر آموزش عالی قابل چشم‌پوشی نیست و لازم است مؤسسات آموزش عالی به کیفیت آموزش‌ها در این شرایط توجه ویژه‌ای داشته باشند؛ زیرا عدم کیفیت آموزش‌های آنلاین صدمات جبران‌ناپذیری را بر مؤسسات و پیکر جامعه وارد خواهد ساخت و دانش‌جویان و افراد جامعه اعتماد خود را نسبت به عملکرد مؤسسات آموزش عالی از دست خواهند داد. لذا حفظ کیفیت تدریس و ارزیابی الکترونیکی دانش‌جویان از مهم‌ترین چالش-های پیش روی آموزش الکترونیکی خواهد بود؛ ارتقای بستر فنی و ابزارهای تدریس و تعریف نحوه‌ی ارزیابی الکترونیکی، دانش‌افزایی دانش‌جویان و اعضای هیأت علمی در جهت استفاده‌ی بهینه از ابزارها و همچنین ارائه‌ی خدمات آموزشی به صورت آنلاین با اختصاص کارشناس آنلاین

[1] Yaron

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

در اداره‌ی "آموزش" هر دانش‌کده و پژوهش‌کده از جمله راهکارهای ارائه‌شده برای حل چالش-های مذکور بوده است(نصیری قیداری،۱۳۹۹).

نتایج پژوهش در ارتباط با اثر غیر مستقیم و مثبت مؤلفه‌های مسوولیت اجتماعی دانش‌گاه بر عملکرد آموزش عالی در شرایط بحران کرونا تأیید شد؛ این نتایج با یافته‌های الخوری و همکاران (۲۰۱۵)، الزیود و بانی هانی (۲۰۱۵)، کاظمی (۱۳۹۹) و میرزایی (۱۳۹۹) هم‌سو است.

شیوع ویروس کرونا، شرایط خاص و استثنایی از نظر اجتماعی و اقتصادی در کشور ما و بلکه بسیاری از کشورهای دنیا پدید آورده است؛ شرایطی که به فراخور موقعیت خود، مسوولیت‌های اجتماعی جدیدی برای هر بخش از جامعه ایجاد می‌کند. یکی از مهم‌ترین مسوولیت‌های اجتماعی در شرایط بحران کرونا این است که هر بخشی از جامعه، نسبت به خود بازاندیشی کند و خود را بازیابد. از خود بپرسد در شرایط کنونی وظایف من چیست و چقدر در راستای این وظایف، تلاش مؤثر کرده‌ام؟ چه عملکردی باید داشته باشم؟ روابط و مسوولیت‌پذیری اجتماعی یکی از شاخص‌های مهم نیازمند تقویت در سطح جامعه است، در شرایط بحران کرونا سطح زندگی، تحصیلات و محل زندگی افراد تفاوت چندانی در میزان و حدت و شدت بحران ایجاد نمی کند، چراکه همه با یک بحران مواجه هستند و تنها ناجی افراد، کسب و به‌کارگیری مهارت‌های اجتماعی و انسان‌دوستانه است(محمدی، ۱۳۹۸).

ممکن است زمان لازم باشد تا دریابیم چگونه تلاش‌ها جهت بهبود آموزش الکترونیکی، نیاز جامعه را برآورده می‌کند(میشرا[1] و همکاران، ۲۰۲۰)؛ دانش‌گاه یکی از نهادهایی است که در این شرایط باید به بازاندیشی در خود دست بزند. دانش‌گاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در راستای عمل به مسوولیت اجتماعی‌شان با ظرفیت‌های بالای خود می‌توانند کمک مؤثری برای عبور از بحران کرونا را فراهم کنند. درواقع عمل به مسوولیت اجتماعی در عملکرد دانش‌گاه تجلی می‌یابد. دانش‌گاه‌ها با آموزش افراد در جهت توسعه‌ی مهارت‌های اجتماعی و فراهم‌کردن بستر و زیرساخت‌های مناسب برای کارکنان، دانش‌جویان و اساتید، می‌توانند در شرایط بحران کرونا در راستای آموزش و آگاهی‌دادن به افراد جامعه عملکرد مناسبی داشته باشند و وظیفه‌ی خود را در قبال جامعه به بهترین شکل انجام دهند.

[1] Mishra

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

محدودیت‌ها و پیشنهادها

با توجه به بحران جهانی ویروس کرونا و اینکه آینده‌ی این وضعیت و زمـان اتمام آن هنوز مشخص نیست، این مسأله می‌تواند آغازگر راهی برای اندیشیدن و تأمـل در این زمینـه، در بسـتر جامعـه‌ی ایرانـی باشـد. لذا در پژوهش حاضر سعی بر آن شد که با تمرکز بر بحران ایجادشده و توجه به مسأله‌ی آموزش و نقش آموزش عالی در ارائه‌ی آموزش‌های مهارتی از جمله حل مسأله، انتخاب‌های مسوولانه و مسوولیت‌پذیری‌های فردی و اجتماعی، به این مهم پرداخته شود؛ زیرا روابط و مسوولیت‌پذیری اجتماعی یکی از شاخص‌های مهم نیازمند تقویت در سطح جامعه است، به عبارت دیگر در این شرایط سطح زندگی، تحصیلات و محل زندگی افراد تفاوت چندانی در میزان و حدت و شدت بحران ایجاد نمی‌کند، چراکه همه با یک بحران مواجه هستیم و تنها ناجی ما کسب و به‌کارگیری مهارت‌های اجتماعی و انسان‌دوستانه است.

با توجه به تأیید فرضیات پژوهش جهت بهبود عملکرد مؤسسات آموزش عالی در شرایط بحران کرونا پیشنهادهایی مبنی بر توجه به مسوولیت اجتماعی در مؤسسات آموزش عالی، جهت خدمات‌رسانی بهتر ارائه شده است:

طراحی و اختصاص قسمتی از سایت دانش‌گاه به ستاد آگاه‌سازی و پیشگیری از شیوع ویروس کرونا.

توسعه‌ی رویکردهای چندوجهی برای دست‌یابی به اهداف محتوای دوره برای نتیجه‌ی بهتر یادگیری می‌تواند ایده‌ی بهتری برای مقابله با پیچیدگی آموزش الکترونیکی باشد.

افزایش ارتباط دانش‌جویان و مدرسان، همکاری و همیاری میان دانش‌جویان، ارائه‌ی بازخورد فوری از جانب مدرسان.

ایجاد برنامه‌ی آموزشی که منعکس‌کننده‌ی تغییر محسوس دانش محتوا و تجربه‌ی یادگیری دانش‌جویان باشد و همچنین آن‌ها را قادر به تفکر انتقادی کند.

بارگزاری مطالب آموزشی مربوط به کرونا در این بخش از جمله، شناخت بیماری کووید ۱۹، تغذیه‌ی مناسب، باورهای غلط، کنترل تنش و استرس، نحوه‌ی استفاده‌ی

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

صحیح از ماسک و پروتکل ورود به دانش‌گاه به همراه کلیپ‌هایی برای درک بهتر دانش-جویان.

دولت‌ها باید از دردسترس‌بودن ابزارهای ارتباطی قابل اعتماد، تجربه‌ی آموزش‌های الکترونیک با کیفیت بالا اطمینان حاصل کنند و یادگیری با فناوری را برای دانش‌جویان فراهم سازند تا اختلافات ناشی از سیستم آموزشی قبل و بعد از بحران کووید ۱۹ را که برای یادگیری بی‌وقفه نیز ضروری است، از بین ببرند.

مطالعات آینده می‌تواند ساختارهای بیش‌تری، به ویژه فرهنگ و اعتماد و تعدیل اثرات مشخصات دموگرافیک، اتخاذ نمونه‌گیری احتمالی، استفاده از روش آمیخته و ایجاد یک مطالعه‌ی طولی، برای درک بهتر دانش‌جویان از سیستم‌های یادگیری الکترونیکی را در بر بگیرد. علاوه بر این، مطالعات آینده می‌تواند اثربخشی یادگیری دانش‌جویان دانش‌گاه را در جایی که از سیستم‌های یادگیری الکترونیکی استفاده می‌کنند، مشاهده کند.

مانند سایر مطالعات، این تحقیق همچنین دارای محدودیت‌هایی است که باید مورد تأکید قرار گیرد. روش نمونه‌گیری اتخاذشده که مدرسان مؤسسه‌ی آموزش عالی آپادانا در شهر شیراز می‌باشند که باید در تعمیم‌دهی نتایج به این موضوع توجه داشت.

افق زمانی این مطالعه با توجه به منابع محدود موجود برای انجام این تحقیق مقطعی بود و رویکرد کمی بود. اگر این رویکرد طولی و ترکیبی بود، نتایج می‌توانستند دیدگاه‌های عمقی را به معرض دید بگذارند.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

منابع

۱. آرش‌پور، آسیه و داوود طالبی (۱۳۹۲) «ارزیابی عملکرد آموزشی با رویکرد مقایسه‌ای تحلیل شبکه‌ای و دیمتل»، **فصل‌نامه‌ی چشم‌انداز مدیریت صنعتی**، ۳(۱۰): ۱۰۰-۸۵.

۲. ابوطالبی، نرگس (۱۳۹۸) «بررسی تأثیر فناوری اطلاعات بر عملکرد کارکنان دانش‌گاه فرهنگیان مازندران»، **فصل‌نامه‌ی آفاق علوم انسانی**، ۳(۳۰): ۱۲۱-۱۰۱.

۳. **اکبری، محمد (۱۳۹۱)** «کیفیت تدریس مجازی استادان بر اساس جهت‌گیری‌های برنامه‌ی درسی آنان در نظام آموزش عالی ایران و ارائه‌ی الگوی تدریس مجازی مطلوب»، **پایان-نامه‌ی دکتری، دانشکده‌ی علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانش‌گاه فردوس مشهد.**

٤. **پهلوان، ساره و رویا دارابی (۱۳۹۸) «ارتباط مسوولیت اجتماعی و پاداش هیأت مدیره»**، نشریه‌ی پژوهش حسابداری و حسابرسی، **۹(۴): ۱۰۰-۸۳.**

٥. **خلیفه، قدرت‌اله و سید عباس رضوی (۱۳۹۱) «ارزشیابی و تضمین کیفیت در یادگیری الکترونیکی با استفاده از مدل تحلیل اهمیت عملکرد»**، مجله‌ی بین رشته‌ای یادگیری مجازی در علوم پزشکی, **۳(۱): ۵۰-۴۱.**

۶. درویش متولی، محمدحسین؛ غلام ابری، امیر و محمود درویش متولی (۱۳۹۰) «ارائه‌ی مدل مناسب جهت سنجش عملکرد کیفی دانش‌گاه‌ها: مطالعه‌ی موردی دانش‌گاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه»، **فصل‌نامه‌ی علمی-پژوهشی مدل‌سازی اقتصادی**، ۵(۱۵): ۱۲۲-۹۷.

۷. رحیمی، حمید؛ شاهین، آرش و راضیه آقابابایی (۱۳۹۳) «تحلیل کیفیت آموزش مجازی و حضوری دانش‌گاه امیر کبیر»، **فصل‌نامه‌ی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی**، ۷(۲): ۸۲-۷۵.

۸. رضویه، اصغر و مهسا فیاضی (۱۳۸۸) «بررسی تأثیر اینترنت بر رفتار اطلاع‌یابی آموزشی و پژوهشی دانش‌جویان دانش‌گاه شیراز»، **نشریه‌ی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی**، ۲(۴): ۱۶-۱.

۹. رمضانی اردی، عمران؛ زارعی زوارکی، اسماعیل؛ نیلی، محمدرضا و خدیجه علی آبادی (۱۳۹۷) «طراحی و اعتباریابی الگوی آموزش الکترونیکی در آموزش‌های ضمن خدمت کارکنان»، **فصل‌نامه‌ی آموزش محیط زیست و توسعه‌ی پایدار**، ۷(۲): ۱۴۲-۱۲۹.

۱۰. سراجی، فرهاد (۱۳۹۰) «ارائه‌ی چارچوبی برای ارزش‌یابی کیفیت آموزش در دانش‌گاه-های الکترونیکی»، **پنجمین همایش ارزیابی کیفیت در نظام دانش‌گاهی دانش‌گاه تهران- پردیس دانش‌کده‌های فنی**.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

۱۱. سعد محمدی، معصومه؛ سرمدی، محمدرضا؛ فرج‌الهی، مهران و آرش قربان نیا دلاور (۱۳۹۴) «مطالعه‌ی وضعیت آموزش عالی مجازی از لحاظ خدمات آموزش ارائه‌شده در ایران»، مجله‌ی علوم تربیتی: **پژوهش در نظام‌های آموزشی**، ۹(۲۹): ۵۴-۳۱.

۱۲. صادقیان سورکی، مهدی؛ عقیلی، رضا؛ رنجبر و یوسف سودجانی (۱۳۹۷) «کاربرد کارت امتیازی متوازن در تعیین شاخص‌های سنجش عملکرد آموزش عالی»، **فصل‌نامه‌ی خط مشی- گذاری عمومی در مدیریت**، ۹(۳۲): ۱۴-۱.

۱۳. صالحی عمران، ابراهیم؛ ثابتی، عبدالحمید و سودابه حسن‌زاده بارانی کرد (۱۳۹۱) «بررسی اهمیت شاخص‌های مسوولیت اجتماعی شرکت‌ها در مراکز صنعتی و دانش‌گاه‌ها»، **فصل- نامه‌ی علوم تربیتی**، ۴(۲): ۳۶-۱.

۱۴. صفایی موحد، سعید؛ حسینی مقدم، ابوالفضل و داوود باوفا (۱۳۹۲) **برنامه‌ی درسی پنهان**، تهران، انتشارات جهاد دانش‌گاهی.

۱۵. فتحی واجارگاه، کورش؛ زارع، عذرا و محمد یمینی (۱۳۸۸) «بررسی موانع بین‌المللی برنامه‌های درسی دانش‌گاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی از دیدگاه اعضای هیأت علمی: (مورد دانش‌گاه شهید بهشتی)»، **نشریه‌ی پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی**، ۱۵(۴): ۸۲-۶۳.

۱۶. کاظمی، فاطمه (۱۳۹۹) لزوم توجه به کیفیت آموزش الکترونیکی در بازار داغ وبینارها، **خبرگزاری پانا**، http://www.pana.ir/news/1048782

۱۷. گریفین، ریکی و گرگوری مورهد (۱۳۷۵) **رفتار سازمانی**، ترجمه‌ی دکتر سید مهدی الوانی و دکتر غلامرضا معمارزاده، چاپ دوم، انتشارات مروارید.

۱۸. گودرزوند چگینی، مهرداد و اسماعیلی سمانه (۱۳۹۴) «مطالعه‌ی فرهنگ سازمانی مرتبط با پذیرش مدل یکپارچه‌ی پذیرش و استفاده از فناوری اطلاعات در بیمارستان‌های شهر رشت»، **پیاورد سلامت**، ۹ (۱) :۴۲-۲۹.

۱۹. محمدی، رحیم (۱۳۹۸) بازاندیشی؛ مهم‌ترین مسوولیت اجتماعی، کاسبکاری از کرونا ریشه در بحران‌های درهم‌تنیده دارد، https://iqna.ir/fa/news/3885969/

۲۰. میرزایی، حسین (۱۳۹۹) **جستارهایی در آموزش عالی، علم و بحران کرونا در ایران؛** ناشر: پژوهش‌کده‌ی مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

۲۱. **نصیری قیداری، سعداله (۱۳۹۹) چالش‌های مهم پژوهشی دانش‌گاه‌ها در دوران کرونا**، https://www.irna.ir/news/83792378

۲۲. نورالسنا، رسول؛ سقایی، عباس؛ شادالویی، فائزه و یاسر صمیمی (۱۳۸۷) «اندازه‌گیری رضایت مشتری برای شناسایی فرصت‌های بهبود در خدمات پژوهشی آموزش عالی»، **نشریه‌ی پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی**، ۱۴(۳): ۱۱۹-۹۷.

23. Al-Khoury, P., Bolkart, K., Fechter, I. M., & AlShamali, M. (2015). students social responsibility initiatives and impact on university performance: an empirical study from Lebanon. *Business Education & Accreditation*, *7*(2): 75-87.

24. Alzyoud, S. A., & Bani-Hani, K. (2015). Social responsibility in higher education institutions: application case from the Middle East. *European Scientific Journal*, *11*(8): 122-129.

25. Asadi, A. & Karimi, A. (2007). Reexamining Effective Constructs on the Application of Information Technology (IT) by Trainers in Applied and Scientific Training Centers. *Iran Agricultural Sciences Magazine,* (2): 38-2.

26. Cao,J, (2005). Learning With Virtual Mentors: How To make E-Learning Interactive and Effective? *Available At: http:// proquest.umi.com.*

27. Carroll, A.B. (2000). Ethical challenges for business in the new millennium: Corporate social responsibility and models of management morality, *Business Ethics Quarterly*. 10(1): 33-42.

28. Cooper, R. (2004). E-learning in the world. London: Falmer.

29. Crawford, J., Butler-Henderson, K., Rudolph, J., & Glowatz, M. (2020). COVID-19: 20 Countries' Higher Education Intra-Period Digital Pedagogy Responses. *Journal of Applied Teaching and Learning (JALT)*, *3*(1): 1-20.

30. Doane, D., (2005), Beyond corporate social responsibility: minnows, mammoths and markets, Futures, 37: 215-229.

31. European Commission (2001). Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels.

32. Font, X., Guix, M. & Bonilla-Priego, M. J. (2016). Corporate Social Responsibility In Cruising: Using Materiality Analysis to Create Shared Value. *Tourism Management*, 53: 175-186.

33. Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of marketing research*,18(3): 382-388.

34. Gholami.,& Zarei,A. (2011) Virtual education in Iran's higher education: Faculty's reflection on the application of Web 2.0 tools in University of Kurdistan. Full paper presented and publishe d in the proceedings of ED Media, Lisbon, Portugal (June 27 July 1).

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

35. Gourova, E., Todorova, Y., & Gourov, N., (2009). Skills for Future Engineers: Challenges for Universities in Bulgaria, WSEAS Transactions on Business and Economics, 6(7): 385-399.

36. Hongwei, H., & Lloyd, H. (2020). The impact of Covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing philosophy. Journal of Business Research 116 (2020); 176-182.

37. Jasbi Abdullah, (2009). Principles and fundamentals of management, Tehran, islamic azad university, Research Assistant, Office of Technology Development.

38. Johnes, J. and Taylor, J. (1990). Performance Indicators in Higher Education: Buckingham The Society for Research into Higher Education & Open University, Buckingham.

39. Karanjam, S. S., Zarif Sanaiey, N., & Karanjam, S. (2017). Designing a comprehensive organizational e-learning model using the meta-synthesis method. Interdiscip J Virtual Learn Med Sci, 8(3).

40. Kerres, M., 2020. Against all odds: education in Germany coping with Covid-19. Postdigital Sci. Edu. 1–5.

41. Kline, R. B. (2015). Principles and practice of structural equation modeling. Guilford publications.

42. Lanenburg, F. C. and A. C Ornstein (2004). Educational Administration, Concepts and Practices, Wadsworth Publishing Compaining.

43. Lim PC, Tang NK. A study of patients' expectations and satisfaction in Singapore hospitals. Int J Health Care Qual Assur Inc Leadersh Health Serv. 2000, 13(7): 290-9.

44. Iivari, N., Sharma, S., & Ventä-Olkkonen, L. (2020). Digital transformation of everyday life–How COVID-19 pandemic transformed the basic education of the young generation and why information management research should care?. International Journal of Information Management, 102–183.

45. Mailizar, M., Almanthari, A., Maulina, S., Bruce, S., 2020. Secondary school mathematics teachers' views on E-learning implementation barriers during the COVID-19 pandemic: the case of Indonesia. Eurasia J. Math. Sci. Technol. Educ. 16 (7): em186.

46. Means, B., & Olson, K. (2006). Technologies role in education reform findings from a national study of innovating. Educational Technology &Society, 12(4): 228-240.

47. Mehta S, Kalra M. Information and communication technologies: A bridge for social equity and sustainable development in India. Int Inf Lib Rev. 2006, 38(3): 147-60.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]

48. Mishra, L., Gupta, T., & Shree, A. (2020). Online teaching-learning in higher education during lockdown period of COVID-19 pandemic. International Journal of Educational Research Open, 1, 100012.

49. Moore, M. G., & Kearsley, G. (2011). Distance education: A systems view of online learning. Cengage Learning.

50. NDONG, M. (2008). Social responsibility of the university: Researchers are noting shortcomings, Retrieved from http://www.ernwaca.org/web/spip.php? article146 - OECD Guidelines for Multinational Enterprises (2008).

51. Pollock, Neil & Cornford, M. (2001). Theory and Practice of the Virtual University Working through the Work of Making Work Mobile. Availableat: http: //weber. Ucsd. Edu /~gbowker / pubs.htm.

52. Santos, G., Marques, C. S., Justino, E., & Mendes, L. (2020). Understanding social responsibility's influence on service quality and student satisfaction in higher education. Journal of Cleaner Production, 256: 120-597.

53. Siemens, G. (2013). Learning analytics: The emergence of a discipline. American Behavioral Scientist, 57(10): 1380-1400.

54. Snider.J., Hill.R.P. & Martin.D., (2003). Corporate Social Responsibility in the 21st Century: A View from the World's Most Successful Firms, Journal of Business Ethics. 48: 175–187.

55. Stewart, B. L. (2004). Online learning: a strategy for social responsibility in educational access. The Internet and Higher Education, 7(4): 299-310.

56. Wang, C.J., Ng, C.Y., Brook, R.H., 2020. Response to COVID-19 in Taiwan: big data analytics, new technology, and proactive testing. JAMA 323 (14): 1341–1342.

57. Yaron, G. (2017). Online Learning in Higher Education. Publisher: Nova Science Publishers.

58. Yazdanpanah A. The assessment of competency indicators in virtual University. Strateg Manag Stud. 2012, 12(3): 101-22.

59. https://www.irna.ir/news/83713880

60. 61.https://www.topuniversities.com/student-info/health-support/coronavirus-advice-qs-event-attendees.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

[DOI: 10.52547/scds.8.4.181]